

Faust i Prometeu: notes per a la construcció d'una ètica sobre el clonatge humà

Francisco Montero Delgado

Comitè d'Ètica Assistencial, Hospital Universitari Vall d'Hebron, Laboratoris Clínics HUVH

Correspondència: Francisco Montero Delgado. Passeig de la Vall d'Hebron, 119-129. 08035 Barcelona.
Adreça electrònica: fmontero@vhebron.net.

DOI: 10.2436/20.1501.02.168

ISSN (ed. impresa): 0212-3037

ISSN (ed. digital): 2013-9802

<http://revistes.iec.cat/index.php/TSCB>

Rebut: 29/12/2015

Acceptat: 29/02/2016

Resum

Tant el clonatge terapèutic com el reproductiu generen en el si de la ciutadania i de la comunitat científica un debat polaritzat. Cal abundar en la idea que el clonatge produeix una còpia genètica, no una «fotocòpia» idèntica del subjecte, atès que la còpia d'una persona no és, per raons òbvies, el mateix individu. Tampoc no es pot clonar la voluntat de llibertat, ni la consciència personal construïda amb experiències íntimes i intransferibles que ofereixen com a resultat identitats clarament diferents. Actualment, els mites de Faust i Prometeu s'estan fent una realitat i això produeix en els éssers humans un vertigen existencial de magnituds no observades fins al present. Malgrat la prohibició, i davant el que sembla un fet ineludible com és el fet que el clonatge reproductiu humà serà una realitat més aviat o més tard, hauríem de començar a reformular estàndards per poder prendre decisions moralment defensables al voltant d'aquesta nova possibilitat científica. Els éssers humans des de sempre hem intervingut en la naturalesa amb les nostres eines i tecnologies, amb la nostra *techné*. També hem inventat instruments conceptuals o intel·lectuals amb l'objectiu principal de sobreviure mitjançant l'adaptació de la realitat a les nostres necessitats vitals. La creació de comitès d'ètica reproductiva podria representar una potent eina deliberativa i reguladora pel que fa a l'abordatge del clonatge reproductiu humà, analitzant amb rigor, i cas per cas, cadascuna de les sollicituds per posar l'ètica al servei de la genètica. El temor real que determinades ments narcisistes puguin fer un mal ús del clonatge per satisfer raons fosques de les seves personalitats malalteses d'egocentrisme o per complaure's en el seu domini sobre la resta d'individus haurà de presidir la presa de decisions. Un altre problema important dins d'aquest context és que el clonatge humà reproductiu haurà d'alterar necessàriament la relació bàsica entre la persona clonada i el seu «pare» (o «mare») antecessor genètic. Això deixa en l'aire un seguit de preguntes sobre els models tradicionals de paternitat i de família. Què voldrà dir ser pare o mare? Què hauré de considerar com a família? Quin serà el propòsit de tenir fills?

Paraules clau: ètica del clonatge, estatut ontològic de l'embrió, comitè d'ètica reproductiva, ectogènesi, maternitat subrogada.

Del mite al logos

Faust avui no seria un somiador, ni Prometeu un ambiciós patològic. La història de Prometeu trasllueix una forta enveja de Zeus envers els homes, mentre que la de Faust revela una certa rancúnia transcendent de l'ésser humà envers Déu. Hermes va dir a Prometeu: «ignores la prudència», i aquest continua essent, malauradament, un dels trets característics del nostre temps. Resulta palmari que el fet fàustic descriu i trenca simultàniament l'imaginari de l'home occidental; els motius prometeic i fàustic impregnen l'esperit modern

de les societats postindustrials que està inevitablement abocat al progrés i a les seves contradiccions i, com no podria ser d'una altra manera, a les conseqüències negatives —podríem dir oportunament mefistofèliques— del progrés mateix. El clonatge humà reproductiu, com a condició de possibilitat, es podria situar en aquest territori limítrof i èpic dins d'un espai posthumà.

Aquests dos personatges mitològics, Faust i Prometeu, exemplifiquen de manera molt gràfica l'*ethos* grec sobre el control de la vida i el domini sobre la naturalesa biològica

de l'home. És justament per això que el motiu fàustic s'associa ineludiblement a l'arrogància del científic. Sempre s'ha sospitat de les «ambicions prometeiques» de la ciència, del seu anhel d'eternitat. En qualsevol cas, s'ha d'assumir que la capacitat per a la *techné* forma part d'allò que senzillament ens fa, o ens defineix, com a espècie humana. Som tan *Homo faciens* com *Homo sapiens* (Ball, 2012), i és per això que el vell aforisme «no tot el que és tècnicament possible és èticament acceptable» avui està més vigent que mai.

Faust and Prometheus: notes for an ethics of human cloning

Summary

Both therapeutic and reproductive cloning raise a polarized debate among citizens and the scientific community. We have to stress the idea that cloning produces a copy of a gene, not a photocopy, since a copy of a person is not the same human being. Nor can we clone the desire for freedom or the personal conscience built with untransferable intimate experiences, creating different identities as a result. The myths of Faust and Prometheus are becoming a reality and this causes a vertigo of existential magnitudes never observed before in human beings. In spite of the prohibition and given the irremediable fact of reproductive cloning, we should begin to formulate standards to be able to take morally defensible decisions about this new and inevitable scientific possibility. We humans have always intervened in nature with our tools and technologies, with our *techné*. We have also invented conceptual or intellectual tools. The creation of binding committees on reproductive ethics could represent a powerful deliberative and regulating tool in the approach to cloning, analyzing every application with rigor and on a case-by-case basis in order to use ethics in the service of genetics. The real fear that certain narcissistic personalities may misuse cloning to flatter their sick egocentric personalities or to wield power over others must be present in the decision-making process. Likewise, another important problem is that human cloning alters the basic relationship between the cloned person and his or her genetic ancestor (father or mother). This leaves lots of questions unanswered and it challenges the traditional models of parenthood: What does it mean to be a father? What is a family? What is the purpose of having children?

Keywords: ethics of cloning, ontological status of the embryo, reproductive ethics committees, ectogenesis, surrogate motherhood.

Qui ha de témer el clonatge?

Tot i que hi hagi algunes reconegudes veus en contra, el clonatge terapèutic suposa, sens dubte, un gran avanç per a la biologia i la medicina regenerativa, i també per a la curació de gran nombre de malalties; a més, constitueix una porta oberta a l'esperança per a milers de malalts. El clonatge terapèutic no presenta, *a priori*, grans problemes biomèdics, perquè en aquest no tenim com a resultat un nou ésser format al final del procés, un final que en el fons és la materialització ontològica del mite prometeic, com hem anunciat al principi. La tècnica consisteix, bàsicament, a introduir el material genètic d'una cèl·lula somàtica d'un adult en un òvul prèviament buidat del nucli. En induir-ne el desenvolupament s'obté un embrió que, en el cas de ser implantat en l'úter d'una dona, donaria lloc a un individu idèntic a l'adult del qual s'ha extret el material genètic. Es persegueix aconseguir en aquest transcurs la fase de blastocist —de cinc o sis dies de desenvolupament, d'aproximadament unes dues-centes cèl·lules— amb l'objectiu d'obtenir cèl·lules mare, o troncales, (*stem cells*) embrionàries que, convenientment cultivades o replicades en un laboratori podrien arribar a generar qualsevol tipus de teixit del cos. Per tant, el clonatge terapèutic i el reproductiu apareixen com dos moments, dos possibles desenvolupaments, o fins, dins d'un mateix procés.

Com és ben sabut, el clonatge amb finalitats reproductives està prohibit per la legislació actual, i és que la llei i l'ètica es mouen en diferents territoris limítrofes que s'envaeixen constantment: el que és legal ens remet a allò que «està permès» o «regulat per lleis»; mentre que el que es defineix com a ètic, es mou entre el que «s'ha de fer», o millor dit, el que és «correcte fer».

En aquest article reflexionarem succintament sobre alguns dels aspectes ètics i socials relatius al clonatge reproductiu humà com a possibilitat versemblant.

Tindrien ànima els possibles clons humans?

La pregunta *a priori* és retòrica i gens científica, encara que Francis Crick, un dels descobridors de la doble hèlix de DNA, va dedicar amb molta vehemència la darrera part de la seva vida a investigar sobre el tema (Crick, 2003). Per a la ciència, el concepte *ànima* és una hipòtesi improbable i poc plausible, ja que no entra dins el seu territori d'estudi. Es tracta simplement d'un *flatus vocis*, una alenada d'aire generat per la veu, un soroll emès per la gola que no vol dir res fins al moment que algú li dona

un significat. La semanticitat li ve afegida per la creença. La pregunta especulativa i heurística és la següent: és lícit negar, des de la teologia (i només des de la teologia), la possessió de l'ànima a uns éssers que no han estat concebuts per un acte sexual carnal entre un home i una dona? Dit d'una altra manera, tenen ànima les persones que han nascut per fertilització *in vitro* o aquelles que en el futur puguin néixer per clonatge? A un científic aquesta reflexió li pot semblar ridícula i fora de lloc, però és evident que si vivim en una societat laica i secularitzada, hi ha d'haver lleis que realment distingeixin de manera clara i eficaç entre les qüestions reals i el que podríem anomenar les retòriques mitològiques. Però aquesta pregunta heurística ens serveix com a fitnes filosòfic i com a excusa per exemplificar l'enorme quantitat de prejudicis de tot tipus que envolten, i condicionen, la nostra manera de veure i entendre el món, la nostra cosmovisió i percepció individual de la realitat. Això també succeeix amb l'arquetip clònic, fins i tot a banda d'aquestes consideracions tant metafísiques, mitològiques com teològiques. La veritat és que provoquen un canvi radical de paradigma, un autèntic gir copernicà en la mirada reproductiva humana que es troba en el fet extraordinari que la nostra carn, els nostres cossos, totes les nostres cèl·lules no seran, a partir d'ara, un simple cúmul d'unitats especialitzades i agregades, com parts d'un tot, sinó una gran matriu cel·lular de la qual poden créixer i desenvolupar-se altres éssers humans.

El filòsof Günther Anders, referint-se a l'«obsolescència programada de l'ésser humà», en una mena d'apoptosi general de l'existència de l'home, també alludeix a la cosificació, o reificació, de la vida humana i a la possible serialitat d'una producció en massa d'éssers humans. Segons ell, no hi ha —millor dit— no hi pot haver, recanvi d'homes. Malgrat el progrés, els científics encara no han inventat res en contra de la caducitat, aquesta obsolescència prevista des de l'inici mateix de l'existència humana. El clon no és un ésser humà restablert o restaurat amb la mateixa consciència que el clonat: sempre serà inevitablement un ésser humà diferent i independent amb tota la seva plenitud existencial per desenvolupar.

Antropopeia: sobre la creació artificial d'éssers humans

Desconeixem els riscos i beneficis del clonatge de persones en el laboratori, però al marge d'això, la veritat és que milions d'éssers clonats han viscut, i viuen, des de sempre entre nosaltres

(Marin, 2004). Vull dir els bessons monozigòtics (també hi ha, tot i que en menys mesura, trigèmins i quadrigèmins). El clonatge no és, en principi, quelcom *contra naturam*, podem veure que la naturalesa mateixa genera clons espontàniament, no només entre els humans, també entre altres espècies i de manera molt particular entre les plantes. Aquest fenomen es produeix cada vegada que una parella té bessons monozigòtics. Aquests bessons sempre hauran de ser més similars que els altres clonats artificialment, per una senzilla raó, perquè, a més d'un genoma idèntic, podrien compartir un mateix espai i temps existencial. No obstant això, i malgrat tenir pràcticament els mateixos gens, els bessons homozigòtics mostren identitats diferents i úniques. En qualsevol cas, aquesta singularitat seva intransferible no es veurà amenaçada pel fet de no compartir genomes únics. Prova tangible és que la mort d'un dels germans bessons mai no ha estat capaç de ser reparada, ni emocionalment ni físicament, pel fet que l'altre l'hagi sobreviscut, ja que cada un d'ells és únic i insubstituïble.

Dins d'aquest escenari és gairebé gratuït afirmar que els bessons monozigòtics comparteixen la mateixa composició genètica, però que no comparteixen ni el mateix passaport, ni el mateix carnet d'identitat, ni les seves targetes de crèdit, ni, molt menys, el que és fonamental, la mateixa autoconsciència. Tampoc no tenen les mateixes empremtes digitals i les seves diferències físiques augmenten progressivament a mesura que van envellint a causa dels diferents estils de vida, cosa que demostra la importància de l'entorn.

Tot sembla indicar que el clonatge humà és encara contemplat sota el vell prisma faustic. El mite del doctor Frankenstein, com a icona de l'orgull científic, és l'element simbòlic clar de la por que les nostres creacions tecnològiques, com és el clonatge, ens superin i finalment acabin per dominar-nos.

En l'imaginari col·lectiu, es té la creença que tot allò que és considerat com a «natural» consisteix en el que succeeix quan els éssers humans no interfereixen en el món amb les seves accions.

En la tradició religiosa monoteïsta els fenòmens naturals són el resultat de la voluntat divina, i per tant són qualificats com a «bons» per definició. El que sempre és considerat *contra natura* sol quedar sota una aura pecaminosa de sospita. Per tant, la noció de llei natural pot ser considerada com a concepte antropocèntric que s'associa a determinats actes i, especialment, amb la rectitud moral. Però la

veritat és que els humans des de sempre, i especialment en l'àmbit de la medicina, hem anat alterant la natura amb els nostres actes i, més concretament, amb les nostres eines i tecnologies cada cop més sofisticades. Prometeu, el gran tità amic dels mortals, que els lliurà el foc robat als déus, va marcar el començament de camí d'una realitat que ja és entre nosaltres.

Granges de bestiar humà?

Quan el juliol de 1978, en el que es podria considerar com el primer cas d'autèntica «antropopeia», va arribar al món l'anomenada «nena proveta», Louise Brown, la revista *Time* va anunciar èpicament: «es converteix en una realitat la profecia d'Aldous Huxley en *Un món feliç*». Per primera vegada, l'home va començar a jugar seriosament a ser Déu, en el sentit més creador del terme. L'editorial també va fer referències a Frankenstein, el Golem, així com el famós *homunculus* fàustic. Avui viuen feliços entre nosaltres, portant una vida normal, milers d'éssers humans nascuts gràcies a les tècniques de fecundació *in vitro*. Es creu que des del naixement de Louise Brown hi ha al món uns cinc milions de persones que han nascut a través d'aquest mètode, és a dir, fecundats en el laboratori. Resulta del tot ociós afirmar que els «nens proveta» no són monstres, ni quimeres; es tracta simplement d'uns nadons com els altres, que els pertoca viure el mateix teatre existencial, o la mateixa gran comèdia humana, com diria Balzac, tal i com succeeix amb la resta d'éssers humans.

La imatge molt gràfica, i malauradament gens innocent, d'un nen plenament desenvolupat dins un tub d'assaig ha desvirtuat, amb un clar prejudici visual, el nucli del debat. Però cal no oblidar que la ciència permet donar avui un fill a un home sense espermatozoides o a una dona sense òvuls, a partir de les cèl·lules germinals. I això resulta meravellós per a qualsevol persona que vulgui tenir descendència. S'ha de reconèixer, però, que un dels problemes més greus i dramàtics és la falta de control de l'activitat furtiva d'alguns centres de fertilitat del món que, clandestinament, actuen sense massa escrúpols, a més de certs aspectes relacionats amb disputes legals sobre la propietat dels embrions congelats, com per exemple de parelles que es moren o senzillament se separen. La legislació és clara al respecte, però els responsables de les clíniques de fertilitat no saben ben bé què fer-ne.

Un darrer element rellevant dins d'aquestes dificultats és la gestió dels mal anomenats «ventres de lloguers», o com es defineix actualment de manera políticament més correcta, *maternitat*

subrogada. Cal assenyalar que molts europeus, entre ells molts catalans, viatgen cada any a Califòrnia (un dels pocs indrets del món en el qual aquests procediments són legals), per aconseguir tenir fills a través de la maternitat subrogada en clíniques i agències privades de fertilitat. En l'estat de Texas també existeix aquesta possibilitat però no està reconeguda per a parelles homosexuals. En canvi, a Califòrnia sí que està permesa i no es discrimina a ningú per les seves tendències sexuals, edat o estat civil. Ens trobem amb una mena de «gran supermercat reproductiu», o si es vol, d'una «gran superfície reproductiva»: trobem bancs d'espermatozoides de tot tipus d'homes i de totes les races (sovint es troben extensos catàlegs amb fotografies), òvuls de dones joves i sanes, també de totes les races i característiques morfològiques (altes, baixes, primes, rosses, morenes, etc.) i al mateix temps podem trobar un ingent nombre de dones disposades a ser «mares subrogades». En un país com l'Índia, per exemple, la subrogació materna augmenta, any rere any, de manera escandalosa, bàsicament per la misèria que pateix una part important de la població. Bona prova d'això és que hi ha unes tres mil clíniques que atreuen parelles de tot el món, especialment d'Europa, a uns preus molt més baixos que als Estats Units. Però és que altres països, com és el cas de Rússia o Tailàndia, s'han afegit a aquest puixant mercat i ofereixen els mateixos serveis reproductius. Aquesta activitat frenètica resulta del tot imparabile i de control molt difícil, atès que suposa una font d'ingressos econòmics gens negligible. La qüestió, en el fons, es que es tracta de països que disposen d'espais, o centres, puntuals concrets amb una alta i sofisticada tecnologia, però que no gaudeixen d'una tradició democràtica consolidada, ni de controls rigorosos de les autoritats sanitàries, ni tampoc participen del respecte pels drets humans. Una altra opció consisteix a adoptar un «embrió orfe» sobrant, dels milers que es guarden i custodien congelats com a resultat excedentari de les tècniques de reproducció assistida. L'objectiu consisteix a aconseguir una mare subrogada per implantar-li un embrió i portar l'embaràs a terme.

Als Estats Units el procés d'adopció és laberíntic, més per raons de seguretat jurídica i legal (assegurances mèdiques que cobreixen totes les despeses de les possibles contingències, buits legals entre països, problemes derivats del dret internacional, etc.) que per la tecnologia mateixa que es fa servir. Quan més difícil resulta el tema de l'adopció, més persones pensen seriosament optar per la maternitat subrogada. En aquest país tot aquest procés és summament

car, complicat i, segons els afectats, desesperant, però cada pas està perfectament regulat i amb suficients garanties (potser el més important, allò que costa més des del punt de vista emocional és que la mare gestant subrogada ha de renunciar a la seva maternitat després del part).

De tot això es desprèn que trobem molta gent en el planeta que es pot permetre pagar aquesta biotecnologia reproductiva i està disposada, a més, a assumir el terrible repte de passar per tot aquest calvari tortuós de sentiments i dificultats des d'un punt de vista psicològic i emocional. Aquelles persones que arriben a aquesta situació límit, per problemes d'infertilitat o per les grans dificultats en el procés d'adopció, prèviament ho han intentat tot i viuen la seva desesperació amb la sensació d'un fort sentiment de fracàs.

La còpia d'una persona no és el mateix individu

El biòleg Francisco J. Ayala va dir recentment que «dels gens de Hitler podria sortir un gran benefactor» (Amela, 2015). Sense ànims de frivolitzar sobre una qüestió tan summament complexa i profunda tant des del punt de vista social com ètic, el clonatge reproductiu no és ni més ni menys que una tècnica per produir l'equivalent a un germà bessó, només que aquest naixerà anys més tard en el temps que l'individu original, és a dir, es tractarà d'un germà amb el mateix genoma però «llançat cap al futur» (De Melo, 2003), això sí, per viure un espai temps diferent. El clonatge, en el sentit de multiplicació asexual feta dins un laboratori, en principi, no hauria de tenir una llarga llista d'obstacles tècnics, *a priori* insalvables. És plausible pensar que un equip científic expert, actualment podria clonar una criatura (si és que no s'ha fet ja en algun indret remot del món) sempre que tingués els mitjans econòmics per resoldre els problemes tècnics —que a pesar d'això no són en absolut trivials— però que podrien solucionar un grup d'embriòlegs altament qualificats (som conscients que, actualment, hi ha centenars, per no dir milers, de professionals que reuneixen aquestes qualitats arreu del món) i que disposessin, a més, d'un subministrament suficient d'òvuls donats per dones.

Cal dir, però, que un individu clònic seria genèticament idèntic a l'individu clonat —Einstein, Hitler (exemples típics i tòpics tant en positiu com en negatiu)—, però, s'ha d'insistir, també, que no serien la mateixa persona. Ja ho va dir Ian Wilmut, «pare científic» de l'ovella Dolly: «La còpia d'una persona no és el mateix individu».

Un ésser humà obtingut per clonatge gaudiria dels mateixos drets legals que qualsevol ciutadà. Seria psicològicament un «jo» diferent, amb una autoconsciència distinta i amb uns sentiments també diferents. L'autoconsciència del clon seria, doncs, una altra totalment dissimil de la del clonat. Tots dos acumularien experiències diferents i els seus cervells es desenvoluparien de manera divergent. Qüestions com pensar, sentir emocions, estremir, estimar, relacionar-se amb els altres, tenir experiències personals i intransferibles amb altres humans... Tot això és la manera de construir-se la subjectivitat, tant des del punt de vista espiritual com psicològic que no es pot transmetre de cap de les maneres i que configuren una personalitat única, tal com succeeix curiosament amb l'empremta d'un dit.

S'ha de deixar clar que, des d'una perspectiva ètica, el clonat hauria de tenir el mateix estatut moral i ontològic en l'àmbit de la dignitat de la persona (Kant, 1978), en el sentit més ètic del terme, que la resta dels mortals.

Hitler un gran benefactor i Einstein un perillós sanguinari

Bona part de ciutadans, en el seu inconscient col·lectiu, dona com un fet indiscutible que els clons haurien de ser indistingibles els uns dels altres, i això és un mite. És plausible pensar que tindrien un cert aire de família, como solen tenir els fills naturals amb els seus pares, germans, oncles o avis biològics. És per això que es pot especular que una persona i el seu clon probablement serien bastant semblants físicament, però s'ha d'insistir en la idea que les qualitats d'un individu depenen en gran manera de factors ambientals (hàbits, alimentació, tipus de treball, etc.) aliens a la genètica. És per això que, efectivament, es podria produir una paradoxa: dels gens d'Adolf Hitler podria sortir un gran benefactor, i dels d'Albert Einstein podria sortir un dictador sanguinari i sense escrúpols. Per tant, queda clar que l'ésser humà no és un genotip, sinó que fonamentalment és un fenotip (sense negligir el valor afegit que ens aporta la moderna epigenètica).

El veritable problema ètic es troba en la instrumentalització o reificació de la vida humana que es fa en un món extremament complex i sofisticat com és el de la reproducció assistida. Però la pregunta immediatament posterior és: quants pares biològics utilitzen els seus fills com a mitjans, i no com a fins en si mateixos, per poder satisfer les seves pròpies ambicions o frustracions personals? Aquesta pregunta demana una resposta sincera.

La teoria del pendent relliscós

En debat o retòrica, i també en filosofia moral, la teoria del pendent relliscós és una de les fallàcies informals clàssiques. Suggereix que una acció iniciarà una cadena d'esdeveniments que culminaran en un altre esdeveniment indesitjable posterior sense establir o quantificar les contingències més rellevants. L'argument és també conegut com a *efecte bola de neu*. Aquest fenomen també passa sovint en l'àmbit de l'ètica.

En el cor de la fallàcia clàssica, hi ha l'abús de les transicions apreciables intuïtivament de les implicacions, que afirma que *A* porta a *B*, *B* porta a *C*, *C* porta a *D* i així successivament, fins que finalment s'afirma que *A* porta a *Z*. Mentre que això és formalment vàlid quan les premisses són preses com un fet, cadascuna d'aquestes contingències necessita ser establerta de fet abans que una conclusió rellevant pugui ocórrer. El pendent relliscós passa quan això no succeeix: un argument que dona suport a la premissa rellevant no és una fallàcia i no és un pendent relliscós en la definició tècnica del terme.

Sovint s'ofereixen una llarga sèrie d'esdeveniments intermedis com els mecanismes de connexió per arribar de *A* a *B*, des d'un començament aparentment inofensiu fins a un desenllaç totalment indesitjable. Aquesta fallàcia dona per certes les conseqüències que no són segures i de vegades ni tan sols probables.

En el món de l'ètica el pendent relliscós s'ha utilitzat fallaçment en qüestions com l'eutanàsia, el suïcidi mèdicament assistit, l'avortament, etc. L'argument, com ja s'ha exposat, és el següent: si obrim la porta al clonatge reproductiu d'éssers humans en determinats casos, això pot provocar una allau de demandes per efecte mimètic que aconseguiria dimensions apocalíptiques per a la humanitat. Especulant, podrien pensar que es crearien exercits de superhomes, o potser una superraça que sotmetria altres races considerades com a «inferiors».

Es dispararia el temor de la suposada creació d'autèntiques granges de «bestiar humà clonat», i que els seus membres podrien ser utilitzats com a esclaus o com a recanvis d'òrgans per a trasplantaments, controlats per autèntics dictadors mafiosos o, dit d'una altra manera, per individus amb un domini total sobre l'existència d'altres éssers humans.

Sí, efectivament, és cert, l'home protagonista de la història ha trobat noves formes de reproducció que acaricien, en el sentit més fort del terme, el mite de Prometeu.

Com hem pogut veure, la fertilització *in vitro* ha donat a la humanitat uns quants milions de persones més entre les seves files. El

gran temor a una distopia del tipus «Gran Germà» (*Big Brother*), extret de la coneguda novel·la de George Orwell (clar argument estàndard del pendent relliscós) que conreï la seva població artificialment en granges o factories d'incubadores, mitjançant ectogènesi, és legítim i real (el cinema i la televisió ho retroalimenten), però això no pot convertir-se en una croada contra la llibertat reproductiva que podria estar ben controlada i regulada, cas per cas, per potencials comitès d'ètica reproductiva, creats *ex professo*, amb l'objectiu de no coartar aquesta capacitat d'autodeterminació, diguem-ne «procreativa». Es presenta, doncs, com a un altre model de reproducció asexual que ens ofereix la ciència, però que genera importantíssims problemes ètics, encara que no insalvables. El principal problema que es desprèn d'aquest nou model és que s'han d'estudiar, particularment, les futures qüestions derivables del vell adagi hipocràtic *primum non nocere*, és a dir, el primer de tot és no fer mal. En l'aire queda també una pregunta: ha de ser la reproducció reconeguda com un dret?

Determinisme genètic

El determinisme genètic ha motivat una clara oposició al clonatge amb fins reproductius per la suposada creença que els gens són els que determinen inevitablement tot allò que s'anirà produint, o desenvolupant, en l'individu al llarg de la seva existència: «facis el que facis, el teu paper a la vida està escrit en els teus gens». I s'ha de dir que això també és fals. És espuri creure que el genoma «fixa» tot allò que esdevindrà a la persona clonada. Fins i tot, els genetistes més purs i dogmàtics tenen els seus dubtes raonables al respecte. En el transcurs dels anys hem pogut anar comprovant que aquest fenomen no es compleix, ni de bon tros, com una llei o veritat apodíptica.

És cert que el clonatge reproductiu suposa una clara instrumentalització d'un ésser humà, perquè significa programar-lo perquè sigui d'una determinada manera, però això mateix es podria dir, per exemple, de la fertilització *in vitro*. Sense oblidar tampoc el tipus de selecció que es practica amb relativa freqüència en embrions considerats com a sans en famílies amb risc de patir malalties hereditàries, o d'embrions histocompatibles triats específicament per «guarir» un germà (el que es coneix vulgarment com a «germà medicament») amb la sang del cordó umbilical, un fet que quasi ningú no troba malament des d'un punt de vista ètic. En aquest procés, se selecciona un espermatozoide i un òvul, es fecunden dins el labo-

ratori i s'implanten a una mare biològica o subrogada. Com ja hem comentat, dins del procés del clonatge, tant terapèutic com reproductiu, s'enuclea un òvul, en l'espai d'aquest nucli s'introdueix una cèl·lula somàtica d'una persona i després s'implanta dins un úter humà. Per tant, la FIV i el clonatge poden considerar-se com dues formes de reproducció asexual que als humans ens pertorben de manera molt especial, potser perquè hem descobert en bona mesura els «secrets» misteriosos, i d'arrel arcana, de Prometeu, el llibre sagrat de les revelacions, i desconexim a on ens portarà tot aquest procés. Podem admetre que tota persona té dret a ser única i irrepètible (si ho analitzem bé, els clons reuneixen ambdues característiques). Però cal dir que, en qualsevol cas, l'estatus ontològic del clon resultat d'una reproducció asexual hauria de ser el mateix, o similar, que l'embrió derivat de la reproducció sexual tradicional. En les dues situacions apareix un individu nou i únic llançat a aquesta existència humana que s'inicia com un procés dinàmic obert a la vida.

Un gla no és un roure... Entre la potència i l'acte

En aquest sentit, el filòsof de la ciència Jesús Mosterín argumenta de manera demolidora al voltant de l'estatus ontològic dels embrions humans fent una distinció clàssica sobre el que es coneix filosòficament com el problema de la potència i l'acte segons la teologia escolàstica d'arrel aristotèlica tomista. Mosterín defensa la idea que encara que es presentin com a diferents estadis d'un desenvolupament orgànic successiu, el zigot no és una blàstula, ni l'embrió tampoc no és un home. Un ou (potència) no és una gallina (acte), ni un gla és un roure, ni una eruga és una papallona, ni un embrió és un nen. El filòsof grec Aristòtil s'expressava dient que un gla no és un roure de veritat, és a dir un roure en acte, tan sols és un roure en potència, quelcom que sense ser un roure podria arribar a ser-ho. Mosterín ho diu molt gràficament: «El nen és un ancià en potència, però un nen no té dret a la jubilació. Un home viu és un cadàver en potència, però no és el mateix enterrar un home viu que un cadàver [...]. Un embrió no és un home i per tant suprimir un embrió no és matar un home. L'avortament no és un homicidi. I l'ús de cèl·lules mare en la investigació, tampoc» (Mosterín, 2009). El que ens vol dir senzillament amb tot això és que aquest embrió, segons la seva estructura genètica, no pertany, sinó que «pot arribar a pertànyer a l'espècie humana».

No sembla gaire aconsellable el clonatge humà reproductiu

La trobada entre el *bios* i l'*ethos* semblava inevitable en un determinat punt en la línia diacrònica del temps de la història, i això ens obliga a reubicar tots els problemes ètics que ens planteja la complexa biotecnologia. La idea del clonatge humà sorgeix com a conseqüència de l'experimentació prèvia en l'àmbit de la zootècnia a través dels casos com el de l'ovella Dolly, juntament amb altres animals i l'extrapolació potencial als éssers humans. Dels més de set mil milions d'individus que habitem al planeta Terra en aquests moments, tan sols uns cinc milions han nascut de manera asexual en un laboratori per fertilització *in vitro*. Al llarg de tot aquest període de temps la biodiversitat de l'espècie humana, que se sàpiga, no s'ha vist amenaçada existencialment, ni amb alteracions significatives. Arribarà el dia en què moltes persones no coneixeran que els seus avis, o els seus pares, van néixer per FIV. La majoria d'éssers humans nascuts a través d'aquest mètode porten una vida aparentment normal, en aquest escenari planetari i complex que resulta el gran teatre del món. Fins i tot moltes d'aquestes ja s'han reproduït per via sexual normal i no han presentat problemes greus (també és veritat que no s'ha fet un seguiment amb estudis rigorosos).

Cal dir que en bioètica hi ha dos elements que són específicament significatius: un és fer el càlcul risc-benefici d'una acció, i un altre és introduir prudència (la *phronesis* grega) en les nostres actes que tenen una implicació o repercussió moral. Per tant, suposant que s'haguessin superat tots els problemes tecnològics que comporta (en aquest punt sí que s'han d'admetre limitacions ètiques profundes), el clonatge humà reproductiu arribaria a ser tan insegur, ineficient, car i desagradable que si fos legalitzat probablement es practicaria de manera molt excepcional pels seus grans inconvenients (imaginem què podria passar amb humans, però només per arribar a l'ovella Dolly es van necessitar 277 òvuls, cosa que prova la clara ineficiència de la tècnica). En qualsevol cas, si un dels dos membres de la parella (per ser exactes, ja no hauríem de parlar ni tampoc de parella, perquè podria ser una persona sola, com passa amb la maternitat o paternitat individual, la que iniciés el procés reproductiu amb l'ajuda de les «agències» especialitzades de fertilitat que ho gestionen tot: òvuls, intervencions, maternitat subrogada, aspectes jurídics i legals...), amb molts diners, per exemple, volguessin clonar-se (o clonar un fill mort recentment) amb tot aquest llast, quines raons podríem tenir els al-

tres per poder impedir-ho? I això sense perdre de l'horitzó que la infertilitat no és considerada una malaltia, *stricto sensu*, que posi en risc la vida de la persona que la pateix. De la mateixa manera que, en el sentit contrari, no hi ha cap llei que prohibeixi a una parella concebre un fill, encara que a aquesta mateixa parella li consti que per un diagnòstic prenatal, fet amb suficient antelació, aquest fill naixerà amb greus defectes hereditaris.

No hi hauria una gran diferència entre el clonatge reproductiu i altres tècniques de reproducció assistida, per la qual cosa podria ser èticament acceptable l'ús per a persones infèrtils i, probablement, en pocs casos molt concrets. Això sí, sense perdre de l'horitzó que el nou individu nascut per clonatge seria fill i germà al mateix temps d'alguns dels progenitors. Això representaria una nova i estranya situació per a la humanitat i, per què no reconèixer-ho, un gran i estremidor desassossec. Aquesta criatura naixeria en el si d'un dels diferents i variats tipus de família actual.

Aplicant el principi bioètic del *primum non nocere*, s'haurien de tenir en compte temes fonamentals com possibles mutacions i altres alteracions genètiques del progenitor, malalties hereditàries futures no previstes derivades de la incipient tècnica, possibles problemes psicològics com a resultat del coneixement de saber que un nen té la mateixa còpia genètica d'alguns dels seus progenitors (o d'alguna persona ja morta), també tenir en consideració la nova i més sofisticada instrumentació del cos de la dona, el mercantilisme reproductiu de professionals enriquits per la pràctica d'aquesta tècnica, etc. Sense deixar de banda potser un dels aspectes més importants: el molt probable deteriorament del potent vincle afectiu mare-fill, com a peça clau en la complexa construcció psicològica del subjecte per poder viure una vida plena i de qualitat.

Qualsevol ésser humà nascut és irreemplaçable. El clonatge no podrà mai retornar amb una còpia genètica aquell ser estimat que va morir. Tindrà el mateix genoma, però serà un altre, un ésser diferent, amb una personalitat pròpia. Encara que no és menys cert que el projecte d'una nova vida pot provocar un consol i generar noves il·lusions i esperances a alguns familiars apesats per una pèrdua important.

Hans Jonas i el dret a la ignorància

Criticant l'automatisme de les noves aplicacions tecnològiques, un altre filòsof, Hans Jonas, allà per la dècada dels anys vuitanta del segle passat, va reflexionar al voltant del clo-

natge humà defensant el que va qualificar com a «dret moral a la ignorància», és a dir, el dret subjectiu a conèixer que un ésser humà no és còpia d'un altre. Tal ignorància és condició per descobrir i crear el propi «jo» en llibertat i el clonatge arruïna aquesta possibilitat. El clon, segons Jonas, restaria íntimament condicionat al saber que és la còpia d'un altre. També la va considerar com la manera «més despòtica i esclavitzant de manipulació genètica» (Jonas, 1997). Metafísiques a part, hauríem de preguntar-nos que és allò que amaga el tema de la infertilitat que atreu tant l'atenció i l'interès de metges, biòlegs i professionals de la bioètica com a disciplina. Quina és la raó última de per què una gran majoria d'éssers humans només desitja tenir descendència amb els seus propis gens? Quines són, o poden ser, les raons per portar al món un nen clonat? Potser és la veheència irracional que emergeix del gen egoista al qual alludeix Richard Dawkins?

S'ha de bussejar en les profunditats de la natura humana per poder trobar alguna resposta plausible al problema. Així mateix, hauríem de poder reflexionar sobre els centenars de milers de nens orfes del món sencer que acceptarien amb els braços oberts ser adoptats en el si de qualsevol família disposada a acceptar-los.

No obstant això, tot sembla indicar que els enginyers genètics, en un termini de temps breu, faran que una modesta quantitat de nens neixi cada any en aquest món, com a resultat de la transferència nuclear de cèl·lules somàtiques, i progressivament tot aquest problema s'anirà veient cada cop més amb més naturalitat, i serà assumit per la societat com una tècnica més dins el context de la reproducció assistida.

No hi haurà un Gran Germà (o potser sí?) que conreï la població en factories plenes d'incubadores com si es tractés d'autèntic bestiar humà.

El ser i l'haver de ser

Si el clonatge reproductiu suposa, com pretenia Faust, una aspiració encoberta de l'ànima d'eter-

nitat de l'home, aquest desig no deixa de ser sinó pura vanitat. L'únic veritablement «etern» (o almenys, una mica més perdurable) són, com deia el biòleg Richard Dawkins, els nostres gens, que amb el seu egoisme utilitzen, com crancs ermitans, els nostres cossos per perpetuar-se i viure cavalcant entre generacions. Per ser exactes, ni tan sols les molècules que constitueixen els nostres gens, els seus suports físics, són duradores, únicament els motlles virtuals, les seqüències de DNA que posseeixen, és el que es perpetua de manera inconscient i cega, tot i que també canvien cada vegada que es repliquen i que les cèl·lules es divideixen. D'altra banda, seria pecar d'ingenus creure que el clonatge humà reproductiu no arribarà a ser una realitat objectiva en un termini de temps breu, com hem assenyalat abans.

Tot sembla indicar que des del punt de vista purament tècnic, els humans no podem ser molt més difícils de clonar que la resta d'animals, perquè pensar el contrari no deixa de ser sinó pur narcisisme omfalocèntric. La diferència entre el «ser» i «l'haver de ser» aquí és fonamental en relació amb el clonatge reproductiu.

La famosa «guillotina de Hume» ens parla sobre la possibilitat de deduir oracions normatives a partir d'oracions descriptives. És anomenada així per l'afirmació que diu que del «ser» d'una cosa pot derivar-se'n algun «haver de ser». Hume (a diferència de Kant) considera que el deure no dona cap mèrit especial a una acció. Fins i tot sense actuar «per deure» seria possible fer accions bones, simplement per generositat, bona jeia... El sentiment moral autèntic és natural i desinteressat, però no imperatiu.

En aquest context, les oracions descriptives són aquelles que diuen allò que és (per exemple, una cosa), mentre que les oracions normatives són aquelles que ens diuen com ha de ser una cosa o acció. Per tant, el «ser» s'expressa en proposicions enunciatives —perquè descriuen la realitat tal com és— i «l'haver de ser» en pro-

posicions normatives. El trànsit d'òrgans no hauria de ser, però sabem que existeix a pesar de les lleis en contra. La proposició «no matar» és una llei universal però que s'incompleix de manera sistemàtica arreu del món. El clonatge reproductiu pot prohibir-se, però l'experiència ens diu que en algun indret del món es portarà a terme. El pragmatisme acabarà per imposar-se. La possible creació de comitès d'ètica reproductiva amb dictàmens vinculants podria arribar a ser una potent eina per ajudar a gestionar, amb criteris no excloents, aquestes temes tan summament delicats, estudiant cada cas en particular, buscant solucions a tot tipus de possibilitats al voltant de la fertilització *in vitro* i al mateix temps, oferir alternatives plausibles als nous reptes ètics que ens planteja cada dia la biotecnologia. En aquest sentit, ens pot servir d'exemple normatiu enfront d'enunciatiu el tema de l'avortament. En molts països està prohibit, però o bé es fa clandestinament, o bé s'obliga les dones embarassades a anar a altres llocs a practicar-lo. Aquesta és la realitat del «ser», no de «l'haver de ser». De fet, alguns països es van oferir a legislar i regularitzar el tema senzillament per poder evitar aquesta lamentable situació que, lògicament, comportava importants riscos per a la salut de les afectades. No hi ha solucions miraculoses davant la dimensió tan summament complexa i polièdrica de la situació perquè ens ubica en aquest nou espai ètic «posthumà» en què el clonatge passarà, en un futur no massa llunyà, a formar part de l'arqueologia del DNA.

Aquestes notes fragmentàries de reflexió ètica sobre el clonatge reproductiu humà, sota l'ombra de Faust i Prometeu, ens condueixen en darrera instància al punt de partida del vell aforisme formulat per Friedrich Nietzsche: «No existeixen els fenòmens morals, només la interpretació moral dels fenòmens». Si ho pensem bé ens adonarem que aquesta afirmació és ben certa i, al mateix temps, desconcertant i pertorbadora.

Bibliografia

AMELA, V. (2015). «De los genes de Hitler podría salir un gran benefactor» [en línia]. Entrevista a Francisco J. Ayala a «La Contra» del diari *La Vanguardia* (16 setembre 2015). <<http://www.lavanguardia.com/lacontra/20150916/54435290366/francisco-j-ayala-la-contra.html>>.

AYALA, F. (2015). «Cloning humans? Biological, ethical, and social consideration». *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 112 (29): 8879-8886.

BALL, P. (2012). *Contra natura. Sobre la idea de clonar seres humanos*. Madrid: Turner Noema, p. 17-42.

CRICK, F. (2003). *A la búsqueda científica del alma*. Madrid: Debate.

DE MELO, I. (2003). «Clonar o no clonar seres humanos: he ahí el dilema». *Revista Iberoamericana de Ciencia, Tecnología y Sociedad*, 5 (gener-abril).

FRAGA, M. F. [et al.] (2005). «Epigenetic differences arise during the lifetime of monozygotic twins». *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 102 (30): 10604-10699.

JONAS, H. (1997). «Por qué la técnica moderna es objeto de la ética?». A: *Técnica, medicina y ética*. Paidós, p. 34.

KANT, I. (1989). *Metafísica de las costumbres*. Madrid: Tecnos, p. 335.

MARIN, K. (2004). «Los clones son personas encantadoras». Entrevista a Bernat Soria a la contraportada del diari *El País* (7 novembre 2004).

MOSTERÍN, J. (2009). «¿Quién teme a la clonación?». *El País* (24 març).

NIETZSCHE, F. (1998). *Más allá del bien y del mal*. México: Porrúa, p. 108.